

DÜNYA MİRAS ALANLARINDA YÖNETİM PLANLARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Şehnaz ERASLAN¹

ÖZ

Kültürel ve doğal miras alanlarının sürdürülebilir bir yaklaşımla korunması ve değerlendirilmesi anlayışı tüm dünyada alan yönetimi ve yönetim planı kavramlarının gelişmesine sebebiyet vermiştir. UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin 2005 yılından itibaren Dünya Miras Listesine aday alanlar için yönetim planını zorunlu kılması da bu gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de "yönetim alanı" ve "yönetim planı" kavramları 2004 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na eklenmiş, 2005 yılında ise ilgili yönetmelik hazırlanarak yönetim planı uygulamaları yürürlüğe girmiştir. Tüm bu düzenlemeler, yönetim planlarının yalnızca Dünya Miras Alanı olarak aday gösterilecek alanlara yönelik değil, bütün sit alanlarına yönelik olarak hazırlanmasına da imkân tanımıştır. Bugün itibarıyla Dünya Miras listesinde Türkiye'den on sekiz miras alanı yer almakla birlikte bunlardan on bir tanesinin yönetim planı mevcuttur.

Bu makalede, öncelikle kültürel miras alanlarına yönelik hazırlanan yönetim planlarının amaç ve içerikleri ile Türkiye'de yönetim planları hazırlama süreci anlatılmıştır. Makalede ayrıca, hâlihazırda yönetim planları mevcut olmayan Dünya Miras alanlarındaki problemler hakkında araştırma yapılmış, konuya ilişkin bir takım öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Miras Alanları, Yönetim Planı, Alan Yönetimi

¹ Arkeolog Doç.Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, e-mail: eraslansehnaz@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1874-9488>

MANAGEMENT PLANS IN WORLD HERITAGE SITES: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

Conservation and evaluation of cultural and natural heritage sites with a sustainable approach has led to the development of the concepts of site management and management plan all over the world. As a result of these developments, the UNESCO World Heritage Committee has obligated a management plan as one of the conditions for inclusion in the World Heritage List since 2005. The concept of "management site" and "management plan" were added to the The Act No. 2863 "Conservation of Cultural and Natural Heritage" in 2004 and the related regulation was prepared in 2005 and the management plan applications came into force. All these regulations have allowed management plans to be prepared not only for the sites to be nominated as World Heritage sites, but also for all another heritage sites. Now, eighteen heritage sites from Turkey are included in the World Heritage list, but eleven of them have management plans.

In this article, firstly, information about the aim and contents of the management plan for cultural heritage sites and the process of preparing management plans in Turkey were explained. In addition, in the article, problems related to lack of management plan at World Heritage Sites were analyzed and recommendations were made on this issue.

Keywords: World Heritage Sites, Management Plan, Site Management

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), milletler arasındaki işbirliğini ve barışı teşvik ederek, dünya çapında ses getiren birçok sözleşmeyi imzaya açmıştır. Bu sözleşmeler arasında 1972 tarihli “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” (Sözleşme) en fazla kabul görenlerden biridir (UNESCO, 1972). Kültürel ve doğal miras alanlarını Dünya Miras (DM) listesi adı altında belirleyerek etkin bir biçimde korunmasını sağlayan Sözleşme, Türkiye’nin de aralarında olduğu 194 devlet tarafından imzalanmıştır. Bugün itibarıyla DM listesinde 1121 miras alanı bulunmakta olup, bunlardan 869 tanesi kültürel, 213 tanesi doğal ve 39 tanesi ise karma (kültürel/doğal) kategorilerinde yer almaktadır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün (KVMGM) sorumluluğunda yürütülen çalışmalar neticesinde, bugüne kadar UNESCO DM listesine Türkiye’den 18 adet miras alanının girmesi sağlanmıştır.

DM listesine aday olarak sunulacak miras alanlarının Üstün Evrensel Değer (ÜED) niteliklerine haiz olması UNESCO tarafından aranan en belirleyici faktördür. Dünya Miras Sözleşmesinin Uygulanmasına Dair Rehberi’nde (Uygulama Rehberi) aday miras alanının ÜED nitelikleri, “Komitenin belirlediği on kriterden bir veya bir kaçını karşılayabilmesi, bütünlüğünü ve özgünlüğünü devam ettirebilmesi, yeterli korumaya ve yönetime sahip olabilmesi” ile ölçülmektedir (UNESCO, 2019:77,78). Bu nedenle, yönetim planı, ÜED’in tamamlayıcı bir parçası olmakla birlikte, DM statüsünü elde etmenin koşullarından biri olarak da kabul edilmektedir.

Dünya miras sisteminde, 1977 yılından itibaren varlığı bilinen fakat 1990’lı yıllardan sonra gelişmeye başlayan yönetim planlama sistemi (UNESCO, 1977:14; UNESCO, 1988:21; UNESCO, 1996:24), 1999 yılında yayınlanan Burra Tüzüğü (ICOMOS, 1999) ve 2002 yılında yayınlanan Budapeşte Deklarasyonu (UNESCO, 2002) ile önemli bir aşama kaydetmiştir. Burra Tüzüğü’nün koruma ilkeleri bölümünde alan yönetiminin koruma için önemi vurgulanmaktadır. Budapeşte Deklarasyonu’nda, Dünya Miras Komitesi (Komite), Sözleşmeye taraf devletleri koruma, sürdürülebilirlik ve kalkınma arasında uygun ve eşit bir denge kurmaya davet etmektedir. Bununla birlikte, Deklarasyonda DM alanlarının koruma yaklaşımı da ortaya konulmuş ve bu amaca ulaşmak için toplulukların her düzeyde, dünya mirasının korunması ve yönetimi ile ilgili aktif katılımları gerekli kılınmıştır.

Komite, DM alanlarının korunması ve yönetilmesi üzerine yaşanan bu gelişmeler neticesinde, 2005 yılında Uygulama Rehberine yönetim planı ile ilgili birtakım yükümlülükler getirmiştir (UNESCO, 2005:108). En önemli yükümlülük, DM listesine dâhil edilecek alanların adaylık dosyalarının ekinde bir yönetim planına veya varlığın ÜED’nin, tercihen katılımcı yollar ile nasıl korunması gerektiğini belirten başka bir belgeli yönetim sistemine sahip olması zorunluluğunu getirmesidir. Buna mukabil, adaylık dosyası tesliminde yönetim planı henüz taslak halindeyse, taraf devlete planın tamamlanıp onaylanması için esnek bir süre de getirilmiştir. Komite, yaklaşık on yıl

İNİNDE EDİNİLEN TECRÜBELER DOĞRULTUSUNDA, BU ESNEKLİĞİ DE KALDIRARAK, 2015 YILINDA GERÇEKLEŞEN 39.DÖNEM TOPLANTISINDA 39.COM.11 NO'LU KARARI İLE DÜNYA MİRAS MERKEZİNE GÖNDERİLECEK ADAYLIK DOSYALARININ EKİNDE YÖNETİM PLANLARININ ONAYLANMIŞ OLMASINI GEREKLİ KILMIŞTIR. KOMİTENİN, BU KARARI ALMASINDAKİ EN ÖNEMLİ NEDENLERDEN BİRİSİ DE, KUŞKUSUZ, DM LİSTESİNİN KONTROL EDİLEMeyecek DÜZEYDE ARTMASI VE BUNUN SONUCU OLARAK DM ALANLARININ İZLEME VE YÖNETİM SİSTEMLERİNE İLİŞKİN UYGULAMALARIN TAKİP EDİLMESİNDEKİ ZORLUKLARDIR (Badia, 2011:41).

TÜRKİYE'DE, SİT ALANLARINA VE ÖREN YERLERİNE YÖNELİK YÖNETİM PLANI HAZIRLANMASI 2004 YILINDA 2863 SAYILI KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KANUNU'NDA BİR TAKIM DÜZENLEMELER YAPILARAK YASAL BİR DAYANAĞA KAVUŞMUŞTUR. BÖYLELİKLE YÖNETİM PLANLARININ YALNIZCA DM LİSTESİNE ADAY GÖSTERİLECEK ALANLARA YÖNELİK DEĞİL, BÜTÜN SİT ALANLARINA YÖNELİK OLARAK HAZIRLANMASINA DA İMKÂN TANINMIŞTIR. 2005 YILINDA İSE SÖZ KONUSU KANUN'UN EK-2. MADDESİ UYARINCA, “Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” (Yönetmelik) yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (KVMGM, 2005). BU TARİHTEN İTİBAREN GEREK DM ALANLARI, GEREK DM GEÇİCİ ALANLARI VE GEREKSE DE SİT ALANLARI İÇİN YÖNETİM PLANI ÇALIŞMALARI YÜRÜTÜLMEKTEDİR.

BU MAKALEDE, ÜLKEMİZDEKİ YÖNETİM PLANI HAZIRLIK VE UYGULAMA SÜRECİNE DEĞİNİLEREK, DM LİSTESİ KAPSAMINDAKİ ALANLAR İÇİN ÖNEMİ VURGULANMAKTIR. MAKALENİN İLK BÖLÜMÜNDE; KONUYLA İLGİLİ REHBERLER, ULUSAL MEVZUAT VE ARAŞTIRMACILARIN YAYINLARI DOĞRULTUSUNDA YÖNETİM PLANI AMAÇ VE İÇERİĞİNE İLİŞKİN ÖZET BİLGİLER VERİLMEKTEDİR. İKİNCİ BÖLÜMÜNDE; MEVZUATIMIZDA YER ALDIĞI ŞEKLİYLE YÖNETİM PLANLARININ HAZIRLANMASI KONUSUNDA YETKİLİ KURUM VE İZLENECEK ETAPLAR ANLATILMAKTADIR. ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜNDE; HÂLİHAZIRDA DM LİSTESİNDE YER ALIP DA YÖNETİM PLANINA SAHİP OLMAYAN ALANLARDA MEYDANA GELEBİLECEK SORUNLAR İRDELENMEKTEDİR. SONUÇ BÖLÜMÜNDE İSE, YÖNETİMİ YAPILACAK ALANLARIN DAHA VERİMLİ VE ETKİN YÜRÜTÜLMESİNE YÖNELİK BİR TAKIM ÖNERİLER SUNULMAKTADIR.

1. YÖNETİM PLANLARININ AMACI ve İÇERİĞİ

YÖNETİM PLANINDA, YÖNETİMİ YAPILACAK ALANIN SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR YAKLAŞIMLA KORUNMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN PAYDAŞLARIYLA BİRLİKTE VİZYONU, YÖNETİM HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI BELİRLENEREK EYLEM PLANLARI OLUŞTURULMASI AMAÇLANMAKTADIR. BU ÇERÇEVDE, ALAN İLE İLGİLİ KAMU KURUM VE KURULUŞLARI İLE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ARASINDA EŞGÜDÜMÜ SAĞLAYAN, BU EŞGÜDÜMÜ SOMUTLAŞTIRACAK EYLEM VE PROJELERİ AYNI DOĞRULTUYA GETİREN PAYDAŞ EKSENLİ STRATEJİK PLANLAR OLARAK DA TANIMLANABİLİR (Gülersoy ve Ayrancı, 2011). BU NEDENLE KISA, ORTA VE UZUN DÖNEMLİ UYGULAMALAR İLE BU UYGULAMALARDAN SORUMLU PAYDAŞLAR SÖZ KONUSU PLANLARDA TANIMLANMAKTADIR (İnan, 2018:45).

YÖNETİM PLANLARI AYNI ZAMANDA, ALANDA İKAMET EDENLERİN İHTİYAÇLARI YÖNÜNDE VE DM ALANLARININ KORUNMASI AMACIYLA STRATEJİ ÖNGÖREN, ALANIN YÖNETİMİNE İLİŞKİN ALINAN KARARLAR HAKKINDA BİLGİLENDİRMEYİ HEDEFLEYEN VE HUKUKİ AÇIDAN EMREDİCİ DEĞİL, YÖNLENDİRİCİ BİR PLANDIR (Lodge ve

Terrace, 2006). Yönetim planlarından beklenen sonuçları elde etmek ise, büyük oranda alana yönelik finansal kaynakların sürekliliğinin yanı sıra yerel halkın katılımı ve desteği ile yöneticilerin kararlılığına bağlıdır (Ahunbay, 2017: 35).

Yönetmeliğin dördüncü maddesinde: “*Yönetim alanının korunmasını, yaşatılmasını, değerlendirilmesini sağlamak amacıyla işletme projesini, kazı planı ve çevre düzenleme projesi veya koruma amaçlı imar planını dikkate alarak oluşturulan koruma ve gelişim projesinin, yıllık ve beş yıllık uygulama etaplarını ve bütçesini de gösteren, her beş yılda bir gözden geçirilen planlar*” ifadesiyle tanımlanmaktadır. Yönetmelik, yönetim planının etkin bir şekilde hazırlanması ve yürütülmesi üzerine ayrıntılı bilgiler de sunmaktadır. Örneğin, dokuzuncu maddesinde, yönetim alanına ilişkin hazırlanacak plan içeriğini, mevcut durum analizi, alan analizi, alanın vizyonun belirlenmesi ve esas politikaların oluşumu, çalışma programı, zamanlama ve projelerin belirlenmesi, izleme, değerlendirme ve eğitim süreçlerinin tamamlanması şeklinde beş ana bölüm oluşturmaktadır.

Uygulama rehberinde ise, etkin bir yönetim planında, alanın ilgili olan tüm paydaşlar tarafından eksiksiz ve ortak bir şekilde anlaşılması; planlama, uygulama, izleme ve geri bildirim döngüsünün olması; tüm bu işlemler için gerekli kaynakların tahsis edilmesi önemle dile getirilmektedir (UNESCO, 2019:111). Ayrıca, yönetim planının içeriğine ilişkin çeşitli rehberler de yol gösterici niteliğindedir (Young ve Young 1993; Feilden ve Jokilehto,1998; Thomas vd., 2003; Çevre ve Orman Bakanlığı, 2007; Ringbeck, 2008; Wijesuriya vd.,2013). UNESCO, yönetim planına dair genel bir yapı sunmuş olsa da, her miras alanının kendine özgü bir değerlendirilmesi olduğundan yönetim planı için evrensel bir şablon bulunmamaktadır (Ringbeck, 2008:7). Bu doğrultuda her bir varlığın ünik olarak ele alınması ve kendi ünik yönetim planı veya politikasına sahip olması gerekmektedir (Akdoğan, 2010:57).

Rehber yayınlar, Yönetmelik ve KVMGM internet sitesinde yayınlanan Türkiye'nin yönetim planları (KVMGM, 2021) incelendiğinde, genel olarak aşağıda sıralandığı üzere yönetim planının içeriği hakkında bir fikir edinilebilir.

- Yönetim Planının Gerekçesi, Planın Hazırlık Süreci, Amaç, Kapsam ve Yöntemi
- Alan Yönetimi ve Yönetim Planı Organizasyonunun Tanımı
- Yönetim Alanının Tanımı -Yönetim Alanının Sınırları, Yönetim Alanının Konumu, Kültürel, Tarihsel ve Çevresel Bilgileri
- Yönetim Alanının Sosyal ve Ekonomik Yapısı
- Yönetim Alanının Koruma ve Yönetim Durumu
- Alandaki Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar
- Ziyaretçi Yönetimi ve Turizm
- Paydaşların Belirlenmesi ve Mevcut Durum Analizinin (GZFT) Yapılması

- Yönetim Alanı Organizasyonunun Misyon ve Vizyonunun Belirlenmesi
- Yönetim Planının Temel Değerlerinin ve Planlama Politikalarının Tanımlanması
- Yönetim Planının Amaç, Hedef ve Stratejilerinin Geliştirilmesi
- Yönetim Planının Eylem Planı, Projelerinin Tanımlanması, Bütçe Planlanması ve Uygulamaya Yönelik İzleme, Değerlendirme ve Güncellenmesi

İçerikten anlaşılacağı üzere, yönetim planlarından verim elde etmek, alanın mevcut durum tespiti, analizi, vizyonu, hedefleri, politikaları, projeleri, eylemleri, çalışma programı, bütçe ve finans yönetimini detaylı bir şekilde ortaya koyabilmekle mümkün olmaktadır.

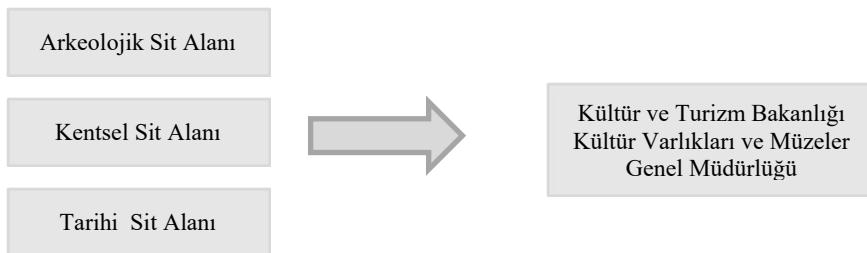
Yönetim planlarının hazırlanması için aynı zamanda alan yönetimi süreçlerinin de başlatılması gerekmektedir. Alan yönetimi, uluslararası kabuller gereğince yönetim alanının belirlenmesi, yönetim planlarının hazırlanması, uygulanması, denetlenmesi ve güncellenmesi süreçlerinin tamamını kapsayan bir yaklaşımı tanımlamaktadır (Uluslan, 2016:375).

2. TÜRKİYE’DE YÖNETİM PLANI VE HAZIRLIK AŞAMALARI

Ülkemizde yönetim planı hazırlama yetkileri zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Örneğin, 2016 yılına kadar Kentsel sit alanlarında yönetim planı hazırlama yetkisi ilgili Belediye tarafından gerçekleştirilirken, 6745 sayılı “Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi” ile Bazı Kanun ve Kanun hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına dair Kanun’un 26. Maddesiyle, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun alan yönetimine ilişkin hükümleri içeren Ek-2. Maddesinde yapılan değişiklikle; tüm sit alanlarında yönetim planı hazırlama yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığına ait olup (Tablo 1), yönetim planlarının hazırlanmasına ilişkin olarak alanla ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ile de her türlü işbirliği yapabilme konusunda yetkili kılınmıştır.

2011 tarihinde ise, 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Doğal sit alanlarında tüm planlama yetkileri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na devredilmiştir. Bu nedenle, yönetimi yapılacak alanlarda doğal sit alanının bulunması durumunda çalışmalar ilgili Bakanlıkla birlikte yürütülmektedir.

Tablo 1.Yönetim Planı Hazırlanmasında Yetki

Kültür ve Turizm Bakanlığı, (Tablo 1)’deki söz konusu alanlar için yönetim planını kendi bünyesinde hazırlayabildiği gibi, protokol sonucu ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği de

yapabilmektedir. Gerekli durumlarda adaylık dosyası ve yönetim planının eş zamanlı yürütülebilmesi için tek bir protokol de hazırlanabilmektedir. Bakanlığın yönetim alanının belirlenmesi, yönetim planlarının hazırlanması ve alan yönetimi konusunda yapacağı çalışmalar KVMGM tarafından yürütülmektedir.

Alan yönetimi çalışmaları, genellikle DM listesi kapsamındaki alanlar için yürütülse de, mevzuat gereği tüm sit alanlarında uygulanabilmektedir. Söz konusu çalışmaların ilk etabı, alanın sınırlarını belirleyerek yönetim alanını oluşturmaktır. Yönetmeliğin dördüncü maddesinde, yönetim alanı *“Sit alanları, ören yerleri, tescilli taşınmaz kültür varlıkları ve etkileşim-geçiş sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir vizyon ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla, plânlama ve koruma konusunda yetkili merkezî ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak için oluşturulan ve sınırları ilgili idarelerin görüşleri alınarak Bakanlıkça belirlenen yerler”* olarak ifade edilmektedir.

Bakanlık, bu hüküm doğrultusunda, paydaşların da önerilerini dikkate almak suretiyle alan sınırı belirlemektedir. Bu sınırlar belirlenirken sit alanlarının, ören yerlerinin ve alanın etkileşim-geçiş sahalarının ve bağlantı noktalarının araştırılması ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi amacıyla etütler yapılmaktadır. Bu etüt sonuçlarına göre Kanun, Yönetmelik ve ilke kararlarına uygun olarak öneri yönetim alanı sınırı belirlenmektedir.

Yönetilecek alanın ikinci etabını, yönetim planı taslak çalışmaları oluşturmaktadır. Yönetmeliğin sekizinci maddesi gereği, yönetim planı taslağı Bakanlığın kendi bünyesinde hazırlanabileceği gibi, alanla ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ile her türlü işbirliği yapabilir hükmüne dayanarak hazırlanabilmektedir. Söz konusu plan, alan başkanının eşgüdümünde, alanın niteliğine bağlı olarak farklı meslek gruplarına mensup uzmanlardan oluşturulacak bir ekip tarafından hazırlanmaktadır.

Yönetim planını hazırlayacak ekipte; Kentsel sit alanları için (sanat tarihçisi, şehir plancısı, mimar), arkeolojik sit alanları için (arkeolog, mimar, şehir plancısı, sanat tarihçisi), tarihi sit alanları için (tarihçi, mimar, şehir plancısı) olması zorunlu olmakla birlikte, alanın niteliğine göre, sosyoloji, antropoloji, kamu yönetimi, işletme, ekonomi, turizm işletmeciliği, reklamcılık, halkla ilişkiler ve iletişim gibi bölümlerinden mezun uzmanlar ile gerekli olabilecek farklı meslek gruplarına mensup kişiler de ekibe dâhil edilebilmektedir.

Bu noktada, önemle belirtmek gerekir ki, protokol ile yönetim planı hazırlama konusunda işbirliği yapılan ilgili kamu kurum ve kuruluşların, genel olarak alan yönetim süreci konusunda, belli bir tecrübe ve bilgi birikimine sahip olduklarıdır. Buna mukabil, bu süreçlerin daha verimli ve etkin sürdürülmesi için yönetimi yapılacak alanlarda, yerel idarelerce alan yönetimi ofislerinin açılması zaruri bir hal almaktadır. DM listesinde yer alan ve koordinasyonunu ilgili kurumların bünyelerindeki

alan yönetimi ofislerinin gerçekleştirdiği örnekler, az da olsa mevcuttur. Dikkate değer bir husus, alan yönetimi ofisi bulunmayan DM listesi kapsamındaki alanların yanı sıra, yönetimi yapılacak diğer alanlarında ilgili idare tarafından alan yönetimi ofislerinin kurulması yönündeki gerekliliktir. Alan yönetimine ilişkin işlemlerin söz konusu ofislerde sahiplenilmesi, kültürel mirasın korunmasının yanı sıra yerelde farkındalığın artırılmasına da katkı sağlayacağı yönündedir.

Alan yönetimi sürecinde Alan Başkanı, Danışma Kurulu, Eşgüdüm ve Denetleme Kuruluna seçilecek kişilerin tümü Bakanlık tarafından atanmaktadır.

Yönetmeliğin on dördüncü maddesi gereği, alanın yönetimi konusunda kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak üzere, alanla ilgili daha önceden çalışmalarda bulunmuş, alanı yeterince tanıyan, alan hakkında belirli bir vizyon geliştirebilen, kültürel miras yönetimi ile ilgili yeni yaklaşımlar hakkında bilgi sahibi, yönetim politikaları ve uygulamaları hakkında deneyimli, en az dört yıllık lisans eğitimi veren fakülte veya yüksekokulların veya bunlara denkliği Yükseköğretim Kurulu tarafından kabul edilen yurt içindeki veya yurt dışındaki yükseköğretim kurumlarının arkeoloji, mimarlık, şehir ve bölge planlama, sanat tarihi/tarih, hukuk, kamu yönetimi, işletme ve ekonomi bölümü mezunlarından bir kişiyi "Alan Başkanı" olarak görevlendirmektedir. Alan başkanının görev süresi üç yıl olmakla birlikte, görev süresi sona eren alan başkanı Bakanlıkça tekrar atanabilmektedir.

Alan başkanının görevleri arasında;

- Yönetim planının hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi sürecinde ilgili idareler arasındaki eşgüdümü gerçekleştirecek toplantıların organizasyonunu sağlamak,
- Yönetim planının yıllık hedeflerinin gerçekleşmesi için Bakanlık ve ilgili diğer idareler ile birlikte çalışma programlarını hazırlamak ve kaynak araştırması yapmak,
- Yıllık denetim raporlarını hazırlamak ve bu raporları Bakanlığa sunmak,
- Yönetim planlaması sürecindeki tüm raporların ve belgelerin arşivlemesini yapmak,
- Alanın kültürel kaynaklarının yönetimi için ilgili kurum ve kişilerle işbirliğini sağlamak.

Alan başkanı, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile üçüncü kişilerden yönetim planı ve uygulaması ile ilgili her türlü bilgi ve belgeyi istemeye de yetkili kılınmıştır.

Yönetmeliğin on beşinci maddesi gereği, en az beş üyeden oluşan bir "Danışma Kurulu" kurulmaktadır. Kurul üyeleri, planı taslağını inceleyerek bu taslağın karara bağlanması ve uygulanması konusunda önerilerde bulunmak üzere, alanda mülkiyet hakkı bulunanlar, meslek odaları temsilcileri, sivil toplum örgütleri temsilcileri ve üniversitelerin ilgili bölüm temsilcilerinin üyelerinden oluşmaktadır. Danışma kurulu yılda en az bir kez toplanır. Bakanlık ile Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu gerekli gördüğünde Danışma Kurulunu olağanüstü toplantıya çağırabilir. Danışma kurulu toplantıları mahallinde yapılır. Yönetmeliğin on ikinci maddesi gereği ise Danışma Kurulunun

önerileri doğrultusunda gözden geçirilen yönetim planı taslağı, Bakanlıkça Danışma Kurulunun görüşleri ile birlikte Eşgüdüm ve Denetleme kuruluna iletilir.

Yönetmeliğin on altıncı maddesi gereği ise, en az beş kişiden oluşan bir "Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu" kurulması sağlanmaktadır. Bu kurulun üyeleri yönetim planı taslağını inceleyerek onaylamak ve uygulamasını denetlemek üzere, alan başkanı, danışma kurulunca kendi içinden seçilecek iki üye ve yönetim planı taslağı kapsamında hizmetine ihtiyaç duyulan idarelerden birer temsilcilerinden oluşmaktadır. Alan başkanı, eşgüdüm ve denetleme kurulunun da başkanıdır. Eşgüdüm ve denetleme kurulu yılda en az iki kere mahallinde toplanır. Kurul toplantısının bu Yönetmelikte belirlenen görevleri kapsamındaki gündemi alan başkanı tarafından belirlenir. Söz konusu yönetmeliğin on ikinci maddesinde belirtildiği gibi, Eşgüdüm ve Denetleme kurulu, planı inceler ve gerekirse plan hazırlama ekibine gerekli düzeltmeleri yaptırır. Yönetim planının onaylanabilmesi için toplantıya katılan kurul üyelerinin dörtte üçünün olumlu oyu gerekir. Onaylama işlemi, yönetim planı taslağının eşgüdüm ve denetleme kuruluna tebliğ tarihinden itibaren en geç altı ay içinde tamamlanır.

Yönetmeliğin on üçüncü maddesi gereği, Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, eşgüdüm ve denetleme kurulunca onaylanan yönetim planına uymak, plan kapsamındaki hizmetlere öncelik vermek ve bu amaçla bütçelerine gerekli ödenekleri koymakla yükümlüdürler. Yönetim planlarında tanımlanan görevlerin gerçekleştirilmesi sürecinde alan başkanı, uygulamadan sorumlu kurum ve kuruluşlar ile Bakanlık koordineli olarak çalışır. Bu koordinasyonu sağlamak alan başkanının görevidir. Alan başkanınca, yönetim planı kapsamında belirlenen yönetim hedef ve politikaları doğrultusunda alana yönelik yapılan çalışmaların yıllık performans değerlendirmeleri ve bir sonraki yılın çalışma programı ile bütçe taslağı bir raporla birlikte hazırlanır. Hazırlanan raporlar eşgüdüm ve denetleme kurulunca değerlendirilir ve bir sonraki yılın çalışma programı ve bütçesi onaylanır. Yıllık incelemenin dışında alan başkanı ve Bakanlık koordinasyonunda beş yılda bir vizyon, hedefler ve politikalar gözden geçirilerek güncellenen yönetim planı taslağı on birinci ve on ikinci maddelerde tanımlı süreç doğrultusunda değerlendirilir ve onaylanır. Planın, beş yıl sonrasında kapsamlı olarak güncellenmesi sürecinde gerekli görülmesi halinde Bakanlıkça ilgili tarafların katılımıyla koordinasyon toplantıları da düzenlenebilir. Yönetim alanı kapsamındaki taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile sit alanlarında yönetim planı ile yapılması öngörülen çalışmalara ilişkin her türlü inşai ve fiziki müdahale ve fonksiyon değişiklikleri ile bunlara ait plan ve proje için Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun izninin alınması zorunludur.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Kültür ve Turizm Bakanlığı, alan yönetimi uygulamalarını uluslararası koruma yaklaşımlarına uygun bir düzeye ulaştırmayı amaçlayarak gerekli düzenlemeleri sağlamıştır. Bu doğrultuda, yönetim alanı sınırlarının belirlenmesi ve onaylanmasına ilişkin çalışmalar, yönetim planları ile ilgili ilkelerin belirlenmesi, ihtiyaç duyulan kanun, yönetmelik

vb. çalışmaları yürütmekle birlikte, yetkili olduğu alanlarda yönetim planlarının hazırlanması/ hazırlattırılması ve kontrol hizmetlerinin de yürütülmesinde önemli görevler üstlenmektedir.

3. DÜNYA MİRAS ALANLARININ YÖNETİM PLANLARI

Türkiye'nin taraf devlet olarak 1983 yılında Sözleşmeyi kabul etmesi sonucunda, bugün itibarıyla DM listesinde 18 (16 kültürel, 2 karma), Geçici listesinde 85 (78 kültürel, 4 karma, 3 doğal), miras alanı yer almaktadır. Miras alanlarının DM listesine dâhil olabilmesi için UNESCO'nun belirlediği ÜED niteliklerini karşılaması gerekmektedir. Bu niteliklerden biri de aday alanın yönetim planına sahip olmasıdır.

Türkiye'de yönetim planı kavramı 2004 yılından itibaren yasal nitelik kazanmıştır. Ancak, 2004 yılından önce yönetim planı hazırlama girişimleri Pamukkale- Hierapolis ve Çatalhöyük Neolitik Kenti için denenmesine rağmen her iki plan da mevzuat öncesi yapılmış planlar olmasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle uygulamaya geçememiştir.

DM listesinde yer alan on sekiz miras alanımızdan on biri (Tablo 2) onaylı bir yönetim planına sahiptir. Bu durumun en bariz nedeni, hiç kuşkusuz ki, UNESCO'nun DM listesine alınma şartlarından biri olan yönetim planını 2005 yılından itibaren zorunlu koşuluyla ilgilidir. Bu nedenle, 2005 yılından önce DM listesine dâhil olan Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Şekil 1), Hattuşa- Hitit Başkenti (Şekil 2), Xanthos-Letoon (Şekil 3), Safranbolu Şehri (Şekil 4), Troya Antik Kenti (Şekil 5), Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Şekil 6), Pamukkale- Hierapolis (Şekil 7) için henüz yönetim planı bulunmamaktadır.

Geçici listemizde bugün itibarıyla yukarıda da bahsedildiği üzere 85 miras alanı kayıtlıdır. Bakanlık, DM listesine aday olarak sunulması öngörülen Geçici liste alanlarının alan yönetimi çalışmalarına öncelik vermekle birlikte (Tablo 3), mevzuat gereği sit alanları için de yönetim planları bulunmaktadır (Tablo 4).

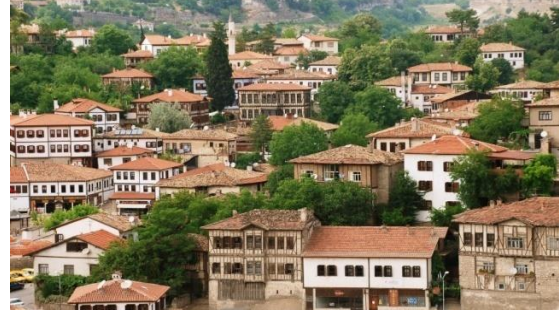
Şekil 1. Divriği Ulu Camii
Kaynak: Umut ÖZDEMİR Arşivi

Şekil 2. Hattuşa- Hitit Başkenti
Kaynak: Umut ÖZDEMİR Arşivi

Şekil 3. Xanthos-Letoon
Kaynak: Umut ÖZDEMİR Arşivi

Şekil 4. Safranbolu Şehri
Kaynak: Umut ÖZDEMİR Arşivi

Yönetim planlarına sahip alanlarda, hazırlanacak proje ve planların (Ziyaretçi yönetimi, alanın tanıtımı, alana ulaşım, sosyal ve ekonomik yapı, yerel halkın koruma sürecine dâhil edilmesi vb.) sistematik bir düzenle, her beş yılda bir değerlendirilmesi yapılarak sürdürülebilir bir yaklaşımla uygulanması sağlanmaktadır. Diğer taraftan, miras alanına yönelik kısa-orta-uzun vadede gerçekleştirilmesi öngörülen hedef ve eylemleri belirlemek, işlemleri daha da verimli hale getirmektedir. En önemlisi ise, DM alanlarının korunmuşluk durumlarının bu sayede sistematik olarak izlenip değerlendirilmesidir. Ancak, yönetim planına sahip olmayan DM alanları için aynı durum söz konusu değildir. Dünya genelinde DM listesi incelendiğinde, yönetim planına sahip olmayan DM alanlarının maruz kaldığı bir takım problemlerin var olduğu anlaşılmaktadır. Bu problemler, Dünya Miras Merkezi'nin yayınladığı periyodik raporlarda detaylıca belirtilmiştir (UNESCO,2007; UNESCO,2015).

Şekil 5. Troya Antik Kenti
Kaynak: Umut ÖZDEMİR Arşivi

Şekil 6. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya
Kaynak: Umut ÖZDEMİR Arşivi

Şekil 7. Pamukkale- Hierapolis

Kaynak: Umut ÖZDEMİR Arşivi

Periyodik raporlama, Sözleşmenin temel koruma izleme mekanizmalarından biri olup, taraf devletlerin DM alanlarının güncel durumları hakkında her altı yılda bir Komiteye sundukları raporlardır. Şimdiye kadar iki periyodik rapor sunan Türkiye'nin ilk raporu 2005–2006 yıllarında, ikincisi ise 2013–2014 yılları arasında gerçekleşmiştir. Her bir alan için, yerinde yapılan periyodik rapor toplantılarında, UNESCO Dünya Miras Merkezi tarafından hazırlanan anket soruları, DM alan başkanları, alanla ilgili sorumlu kişiler, ilgili bölümlerin öğretim üyeleri ve STK temsilcileri tarafından Bakanlık uzmanlarının koordinatörlüğünde cevaplandırılmıştır.

Periyodik raporlara göre, DM alanlarının maruz kaldığı en önemli problemler aşağıda sıralanmaktadır:

- İklim ve doğa koşullarının yanı sıra vandalizm gibi konularla başa çıkma konusunda sistematik bir planlama olmaması,
- DM alanının ÜED'ni tehlikeye sokan ziyaretçi sayısı ile ilgilenmenin planlı bir yolunun bulunmaması,
- Alanda sorumluluğu olan kurumların koordinasyon eksikliği,
- Ortak koruma ve yönetim planlaması ve işbirliğine dayalı program geliştirme hedef ve eylem planlarının yoksunluğu.

Raporlarda, alanda yaşanan olumsuzlukların ana nedeni olarak da yönetim sistemindeki açıklar ile eksik veya yeterince uygulanmayan yönetim planları gösterilmektedir. Bu tür aksaklıkların gündeme gelmesiyle, özellikle de alanın ÜED'ini oluşturan özgünlük ve bütünlük özelliklerinin zarar görmesi durumunda, Komite tarafından söz konusu alan DM listesinden çıkarılıp tehlike altındaki DM listesine alınabilmekte veya tamamen listeden çıkarılabilmektedir (UNESCO, 2019:177-198). Bu durum ülkeler için prestij kaybına neden olmakla birlikte, ülke itibarını da zedeleyebilmektedir. Örneğin, UNESCO'nun 2004 yılında, İstanbul Tarihi Yarımada'yı DM listesinden çıkarıp "Tehlike Altındaki Dünya Mirası" listesine almak konusundaki uyarısıyla, İstanbul Tarihi Yarımada için

yönetim planı hazırlanması hususu koruma gündeminde önemli bir yere oturmuştur. Bu nedenle, yönetim planına sahip olmayan DM alanlarında yönetim planı oluşturulması hedeflenmiş, İstanbul Tarihi Yarımada ve ardından Nemrut Dağı için yönetim planı hazırlanmıştır.

Tablo 2. Dünya Miras Alanlarında Yönetim Planı

DÜNYA MİRAS ALANI (Kültürel/Karma)	DÜNYA MİRAS LİSTESİNE GİRDİĞİ YIL	YÖNETİM PLANI ONAYLANDIĞI YIL	YÖNETİM PLANI OLMAYAN ALANLAR
İstanbul Tarihi Yarımada	1985	28.10.2011	
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası	1985		X
Göreme Milli Parkı ve Kapadokya	1985		X
Hattuşa: Hitit Başkenti	1986		X
Kommagene Nemrut Dağı	1987	25.06.2014	
Xanthos-Letoon	1988		X
Hierapolis-Pamukkale	1988		X
Safranbolu Şehri	1994		X
Troya Antik Kenti	1998		X
Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi	2011	26.07.2012	
Çatalhöyük Neolitik Kenti	2012	13.05.2013	
Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu	2014	06.06.2013	
Bergama ve Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı	2014	23.11.2017	
Efes	2015	11.09.2014	
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı	2015	29.04.2014	
Ani Kültürel Peyzajı	2016	30.03. 2015	
Afrodisias	2017	11.09.2014	
Göbeklitepe	2018	16.01.2017	

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Tablo 3. Dünya Miras Geçici Listedeki Alanlarda Yönetim Planı

DÜNYA MİRAS GEÇİCİ ALANI	DÜNYA MİRAS GEÇİCİ LİSTESİNE GİRDİĞİ YIL	YÖNETİM PLANI ONAYLANDIĞI YIL
Mudurnu Kültürel Miras Alanı	2015	09.09.2014
Arslantepe Arkeolojik Alanı	2014	01.08.2019
Gordion (Yassıhöyük) ve Yakın Çevresi	2012	08.01.2021
Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi	2012	03.03.2020
Harran	2000	22.04.2016

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Tablo 4. Dünya Miras Listesi ve Geçici Liste Dışındaki Alanlarda Yönetim Planı

DÜNYA MİRAS ALANI DIŞINDAKİ ALANLAR	YÖNETİM PLANI ONAYLANDIĞI YIL
İstanbul Küçükalyalı Arkeopark	18.11. 2019
Mardin Savur Kentsel Sit Alanı	19.04.2016

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2005 yılında uygulamaya giren Yönetmelik, yönetim alanlarının belirlenmesi, yönetim planlarının hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi ile alan yönetimini gerçekleştirmek üzere görev alacak kurulların görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine yönelik bir yol haritası oluşturmaktadır. Bu sayede, yukarıda da bahsedildiği üzere, alan yönetimi ve yönetim planları uygulamalarının ülkemizde belli bir aşama kaydettiği anlaşılmaktadır. Ancak, daha işlevsel ve etkin sürdürülmesine ilişkin bir takım öneriler getirilebilir. Bunlar sırasıyla;

- Arkeolojik alanların yönetim planlarının daha detaylı kavranması ve hazırlanması için alan yönetimi konularının arkeoloji ve sanat tarihi kürsülerinde lisans ya da lisansüstü derslerde ele alınması,

- Protokol ile yönetim planı hazırlama konusunda işbirliği yapılan ilgili kurumun kendi bünyelerinde alan yönetimine ilişkin süreçlere hakim personele yer vermeleri, alan yönetimi ofislerinin açılması,
- Merkeze bağlı taşra teşkilatlarında ve yerel idarelerde yönetim planlarının hazırlanmasına yönelik farkındalığı geliştirmek için rehberler hazırlanması, konuya ilişkin eğitim, seminer vb. eğitici faaliyetler düzenlenmesi,
- Alan yönetimini yürütecek tam zamanlı personelin sağlanması ve gerekli bütçe ve fonların oluşturulması hususunda yerel idarelerin teşvik edilmesi.

Sonuç olarak, protokol ile yönetim planı hazırlama konusunda işbirliği yapılan kurumların kendi bünyelerinde alan yönetim ofisleri açarak gerek yönetim planı hazırlık çalışmaları, gerekse bu planların güncellenmesi ve alan yönetimine ilişkin koordinasyonun sağlanmasına fayda sağlayacağı kuşku götürmez bir gerçektir. Bir diğer husus ise, 2005 yılı öncesi DM listesine giren alanların bütünlük ve özgünlüğü de dâhil, ÜED' ini muhafaza etmek için yönetim planlarının hazırlanmasının önem teşkil etmesidir. Her ne kadar, söz konusu alanlar 2863 sayılı kanun ile korunmaları garanti altında olsa da, yukarıda bahsedildiği üzere, yönetim planları vasıtasıyla, DM listesine dâhil olan alanlarımızda nitelikli korunmanın yanı sıra, alanın yönetim hedeflerinin değerlendirilmesi ve hedeflere ulaşmak için gerçekçi ve ayrıntılı eylem planlarının oluşturulması sağlanmaktadır. Bu sayede, bugünkü ve gelecek nesiller için mirasın sürdürülebilirliği temin edilmekle birlikte, alanın uluslararası camialarda kabul görmesi, kültür turizminin gelişimi, yerel halkın ekonomik ve sosyal yönden gelişimine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2017). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Akdoğan, K.N. (2010). *Dünya miras alanlarının yönetiminde turizmin etkinliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Badia, F. (2011). *Contents and Aims of Management Plans for World Heritage Sites: Managerial Analysis with a Special Focus on the Italian Scenario*. *Journal of Cultural Policy and Management*, Vol. 1, No. 1, 40-49.
- Çevre ve Orman Bakanlığı. (2007). *Korunan Alan Planlaması ve Yönetimi, Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi Deneyimi*. Ankara: TŞOF Trafik Matbaacılık A.Ş. Erişim Tarihi: 14 Nisan 2021, <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/dkmp/kutuphane/66.pdf>
- Feilden, B. M., Jokilehto, J. (1998). *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*. Rome: ICCROM.
- ICOMOS. (1999). *Burra Tüzüğü*. Erişim Tarihi: 10 Mart 2021, https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/BURRA_CHARTER.pdf

İnan, Y. (2018). *Arkeolojik alan yönetimi: Eflatunpınar örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KVMGM. (2005). *Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*. Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=9637&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.

KVMGM. (2021). *Ulusal Yönetim Planları*. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2021, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-204384/ulusal-yonetim-planlari.html>.

Lodge, B., Terrace, H. (2006). *Durham Riverbanks Management Plan*. Durham: Durham City Council.

Ringbeck, B. (2008). *Management Plans for World Heritage Sites — A Practical Guide*. Bonn: German Commission for UNESCO.

Thomas L., Middleton J., Philips A. (2003). Guidelines For Management Planning of Protected Areas. *Best Practice Protected Area Guidelines Series No.10*. IUCN

Uluslan, E. (2016). Türkiye’de Kültürel Miras Alanlarında Yönetim Planlaması Deneyimi, *İdealkent*, Sayı 19, Cilt 7, 372-401.

UNESCO. (1972). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme*. Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021, <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

UNESCO. (1977). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Erişim Tarihi: 12 Mart 2021, <https://whc.unesco.org/archive/opguide77a.pdf>

UNESCO. (1988). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Erişim Tarihi: 12 Mart 2021, <http://whc.unesco.org/archive/opguide88.pdf>

UNESCO. (1996). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Erişim Tarihi: 12 Mart 2021, <http://whc.unesco.org/archive/opguide96.pdf>

UNESCO. (2002). *Budapeşte Deklarasyonu*. Erişim Tarihi: 10 Şubat 2021, <http://whc.unesco.org/en/decisions/1217/>

UNESCO. (2005). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Erişim Tarihi: 10 Şubat 2021, <https://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf>.

UNESCO. (2007). *World Heritage Reports 20, Periodic Report and Action Plan, Europe 2005–2006*: Paris, UNESCO World Heritage Centre.

UNESCO. (2009). *Türkiye’nin Dünya Miras Alanları: Koruma ve Yönetimde Güncel Durum*. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi.

UNESCO. (2019). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Erişim Tarihi: 12 Mart 2021, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>

UNESCO. (2021). *UNESCO World Heritage List*. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2021, <https://whc.unesco.org/en/list/>

Wijesuriya, G., Thompson, J., Young, C. (2013). *Managing Cultural World Heritage*. Paris: UNESCO.

Young, C., Young, B. (1993). *Park Planning: A training manual (Instructors Guide)*. Tanzania: College of African Wildlife Management.

Zeren Gülersoy, N., Ayrancı, İ. (2011). *Koruma Alanlarında Yönetim Planı*. İstanbul: İTÜ Çevre ve Şehircilik Araştırma Merkezi.